

Széchy Máriaék Bécsben

Az elmúlt két, két és fél évtizedben az irodalomtörténet-írás újfent hozzászokott a gondolathoz, hogy a magyar irodalom nem állt meg Magyarország mindenkori államigazgatási határainál. A bécsi magyarok irodalma mégis sokszor kívül reked a figyelem körén, s ez még akkor sem indokolt, ha ez az irodalom sokszor német nyelvű, így voltaképpen nem elégíti ki a Horváth János által körvonalazott, a XIX. századra már kialakult „nemzeti irodalom” fogalmát, az ugyanis kritériumként megkívánja – a nemzeti elv és a művésziesség programján kívül – a maganyelvűség érvényesülését is. Az alábbiakban azt mutatom meg, hogy a bécsi magyar (és a birodalmi adminisztrációs) értelmiség – a magyarországihoz hasonlóan – képet alkotott Széchy Máriaéről, s művek sorát szentelte alakjának: e művek okán a bécsi magyar irodalom mind a barokk irodalom utóéletét, mind a romantika irodalmát vizsgáló kutatások tárgyai közé szervesen beletartozik.

XIX. századi irodalmunkban igen népszerű volt a murányi kaland, drámát írt róla Kisfaludy Károly, Jókai Mór, Vitkovics Mihály (csonka műve elveszett), Szigeti József, elbeszélő művet Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, P. Szathmáry Károly, Mikszáth Kálmán, verset Berzsenyi, Petőfi, Tompa, Czuczor, Szász Károly, Dalmady Győző, Arany, s ki tudja, még ki.¹ A verses feldolgozásokat tárgyaló Kárpáti Károly valamennyi német nyelvű feldolgozást figyelmen kívül hagyta. A Széchy Mária életrajzát megíró Acsády Ignác az irodalmi feldolgozásokat felsoroló lábjegyzetében utal három német nyelvű műre,² az ő figyelmét is elkerülte azonban több mű, köztük a XIX. század második (német nyelvű) Murány-feldolgozása, a bécsi magyar nyelvű *Széchy Máriaéről* pedig még nem tudhatott, hiszen annak megírását éppen ő ösztönözte.

A XIX. században, amikor az elhithetőség iránti igény az olvasóközönségben erősen megnőtt, a murányi kaland ábrázolása meglehetősen nagy nehézségek elé állította a szerzőket. A buktató magában a szüzsében rejlik. Mert akárhogy is, nehéz a hőseket, kivált Széchy Máriaát egyszerre konzekvensen és rokonszenvesen ábrázolni, vagyis pszichológiailag hiteles és vonzó hőst, illetve hősnőt alkotni. Már az sem egyszerű, hogy az olvasó elhiggye: igazi szerelem ébredhet két emberben, akik sosem látták egymást, pedig a szerelem hiánya hidegvérű, számító fényben tüntetné föl Wesselényit; és ezt az ellent-

mondást Gyöngyösi is csak poétikailag oldotta meg, pszichológiailag nem. A XIX. századi olvasó számára azonban az – általuk már igényelt – individuális, valóságos személyek közti szerelem létrejöttéhez nem számított elegendő indoknak Vénusz és Cupido közbeavatkozása. Ez a szerelem vagy csupa számítás (de ezt a megoldást minden szerző elvetette), vagy mégiscsak valódi élményeknek kell megelőzniük a születését. Kisfaludy Károlytól kezdve általában ezt a szerepet töltik be a mások által Wesselényi előtt elmondott dicséretnek. Csupán Dóczi Lajos talált rá arra az – elődei által már előkészített, de ki nem aknázott – ötletre, hogy a két hős úgy szeret egymásba, hogy egyik sincs tisztában a másik kilétével.

Még nagyobbak a nehézségek Széchy Mária átállása körül. Mert akárhogy magyarázzuk, a murányi vár átadásával Mária kijátszotta korábbi szövetségeseit: ha nem akarunk árulást látni ebben, akkor vagy Széchy Mária mindkét politikai hovatartozása esetleges, nézetei felületesekek és motiválatlanok (de ez a megoldás minden szerzőt visszariasztott), vagy az egyik, nyilván a korábbi meggyőződése nem eléggé megokolt. (Ez sem könnyű megoldás. De azért a szerzők mégis mind ezt választották.)

A témában rejlő belső ellentmondás okozza, hogy a szüzsében burjánzani kezdtek a romantikus cselekményelemek, a hangsúly Wesselényi életveszélyére, a rettentés külsőleg festői, belsőleg drámai jelenetére csúszott (Wesselényi éjfélkor a vár toronyszobájában, a bakó és a vérpad előtt választani kényszerül élete és becsülete, szerelme és királyhűsége között), ez elfedi kissé az alapellentmondást. Ez okozza, hogy a történet az első feldolgozástól kezdve magába olvasztotta a férfiruhában harcoló nő motívumát, amely eredetileg nem ehhez, hanem a szigeti váríváshoz tartozott: Gyöngyösinél Széchy Mária – noha ő a történet legaktívabb, cselekvő hőse – birtokolja ugyan, de nem parancsnokolja a várat. Ezzel egy olyan ellentét keletkezik a hősök között a nemi szerepekben, amelynek békés megoldása eltereli a figyelmet a mélyebb, politikai ellentét megoldatlanságáról: kettejük küzdelme a férfi–nő mérkőzés felé tolódik. És ez okozza, hogy a két hős többnyire még az epikus versekben is szokatlanul kemény, drámai vitákat folytat nézetei igazságáért, bár a megoldás *mindig* a nemek síkján születik meg: csak Dóczi Lajos fordított nagy gondot Mária politikai pálfordulásának motiválására.

A XIX. századi Murány-feldolgozások gyakorlatilag mind ugyanazon szüzsét alkotják újjá. Ennek első megvalósulása Kisfaludy Károly *Szécsi Mária vagy Murányvár ostroma* című drámája. Ebben Wesselényi a Murányból érkező követ dicséretén át ismeri meg a páncélos hölgyet (ezt a dicséretet Wesselényi ekkor még ingerülten elutasítja),³ majd a Mária barátnőjének levelével Murányba igyekvő Kádas mesél Mária életéről; ekkor Wesselényiben föllángol a szerelem.⁴ Így Wesselényit már a szerelem vezérli, amikor megírja találkakerő levelét.⁵ Mária a hon javát keresi,⁶ de Wesselényi érvei által meggyőztetvén őszintén tér a király hűségére. A nemek közti harcot visszautasítja,⁷ de

Wesselényi mind nagylelkű vezérként (a neki írott levelet bontatlanul átadja), mind férfiként (álruhában követként a várban) elnyeri rokonszenvét. Az éjfél-i rettentés jelenetében Mária próbára teszi, vajon Wesselényi megtenné-e azt, amit ő megtesz, azaz átáll-e; s mikor látja rettenthetetlenségét, elismeri magánál erősebbnek, és megadja magát.

Kisfaludy színművét 1820. május 2-án mutatták be Pesten. Ugyanebben az évben vette el feleségül Mednyánszky Alajos⁸ Majláth Ágnest, az 1810-ben elhunyt államminiszter, Majláth József leányát, s ugyanebben az évben kezdte el Hormayrral együtt kiadni a *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* köteteit, amelybe a sógora, Majláth János⁹ is rendszeresen dolgozott.

Mednyánszky Alajos, a bécsi Theresianum növendéke, a birodalmi adminisztráció hivatalnoká néhány, a *Tudományos Gyűjteményben* (1818–1822), a *Sasban* (1832) és az *Aurorában* (1833) közzétett írásától eltekintve az egész életművét Prágában és Bécsben adta ki, s munkáiban többnyire a magyar irodalmi, történelmi, genealógiai, földrajzi témák megismertetését, népszerűsítését tűzte ki feladatául. A *Taschenbuch* anyaga ebben a tekintetben rendkívül gazdag. Minden kötetében vannak várleírások (sokszor képpel s a várakhoz csatlakozó történelmi eseményekkel), életrajzok a jelen s a múlt magyar nagyságairól (sokszor képpel), családtörténetek és genealógiai táblázatok, összefoglalások nagy történelmi eseményekről, egy-egy vers nevezetes magyar témákról, *Sagen und Legenden, Zeichen und Wunder* [Mondák és legendák, jelek és csodák] címmel pedig magyar várakhoz kapcsolódó elbeszélések Mednyánszky tollából. A *Taschenbuch* kötetei nagy szolgálatot tettek a romantika igényeinek kielégítésében: Magyarország festői tájait, a főúri családok középkori-kora újkori őseit, a magyar várakhoz fűződő romantikus történeteket népszerűsítettek. Emellett igen értékes, jó hídverés a német és a magyar kultúra között: a magyar irodalom korabeli nagyságairól beszámolvva hozzájárult a magyar kultúra elismertetéséhez, német nyelven tette hozzáférhetővé a magyar országismeret legfontosabb anyagait, és német költőket nyert meg magyar témák megverselésére. A példa kedvéért: Köffinger írt verset Beckó váráról és Stibor vajdáról (1820), a Hunyadival ruhát cserélő Kemény Simonról (1821; 1825-ben *A szomolányi kísértet* címmel az ott élő szláv lakosság egy mondáját is versbe öntötte), Benedikt von Püchler István királyról (1824), megnevezetlen szerző Szilágyi és Hajmási (itt Majmási) történetéről (1822).

Wesselényi Ferenc nádorról Mednyánszky két munkát tett közzé, egy minden történelmi alapot nélkülöző fantasztikus novellát (*Das Gastmahl zu Vienna* [A vinnai lakoma], 1821, 225–232.) és egy Wesselényi életét feldolgozó, hosszabb írást (*Die Felskapelle an der Waag* [A Vág melletti sziklakápolna], Wesselényi képével, 1822, 311–336.), amelybe két epikus történetet is beleillesztett, egy érzékeny novellát Wesselényi első házassága idejéből (ennek lényege: a nagyságra, hatalomra áhító Wesselényi egy büszke asszony hálójába kerül, ámde a szelíd Bosnyák Zsófia addig könyörög a Szűzanyának a Vág fölötti

sziklakápolnában, míg Wesselényi szeméről lehull a hályog, és visszatér hozzá), valamint a murányi várívás történetét. Az írásművet a Mária befolyására bekövetkezett politikai irányváltás, az Erdélyhez való közeledés és az özszeesküvés, majd kettejük halála zárja. A mű pozitív hősnője az angyal szelíd-ségű Bosnyák Zsófia, Wesselényi életének védangyala,¹⁰ akihez a nép halála után imádkozik, míg Széchy Mária Wesselényi „Lady Macbethje”, „félelmetes sors-istennő” az életútján.

Mednyánszky követte a Kisfaludy kitalálta epikumot, csak egy mozzanatot nem tudott áttemelni: az ismeretlenül találkozást, ugyanis a két novella határára kiderül: Széchy Mária volt a büszke asszony, akihez Kassán a főhőst szerelmi kapcsolat fűzte. Ám Wesselényi itt is követ képében találkozik Széchy Máriával (az udvarnépe nem ismeri őt), így próbálja a király hűségére vonni, s e jelenet végén átadja a levelet, melyben „felbonthatatlan szövetség gyanánt nyújtja szívét és kezét” (326.). Néhány helyen Mednyánszky szövegszerűen is követi Kisfaludyt. Már Kisfaludy Kádasa úgy mutatta be Máriát, mint akinél „a természet szinte hibázni látszott, midőn ily magas lelket egy asszonyi testbe zára, mintha nem akarta volna, hogy e bajnoki törzsök közönséges szülő asszonnyal végződjék” (I. felv. 6. jel.). Ezt a gondolatot Megnyánszky is átvette: „a természettől pótlásul adatott hősi nemzetsége kihalásáért” (322.). Mária Kisfaludynál is antik istennő: „szép és rettentő, mint egy istenné hajdani időkből” (uo.), Mednyánszkyknál „szépségére, erejére és büszkeségére nézve Juno, bátorságára és elszántságára nézve Pallas” (322.). Kisfaludynál „Bátorság, eltökéltség, dönthetetlen hívség és forró szabadságkívánás: ezen erkölcsök díszesítik őtet” (uo.), Mednyánszkyknál „a magyar szabadság forró védelmezője” (322.). Átvette Mednyánszky azt az ötletet is, hogy amikor az ősz Széchy György hozzá akarta kényszeríteni leányát Bethlen Istvánhoz, „se dorgálás, se hosszú fogság nem vehette arra, hogy kezét egy nem kedvelt férfiúnak nyújtsa, hanem atyjának buzgó kérése, egy embernek, ki soha kérni nem szokott” (uo.). Mednyánszkyknál: „Ő [Mária] ellentmondott, az [Széchy György] parancsolt. Ő ellenállt, Széchy György fenyegetődött. [...] Börtönbe vetette. [...] A haldokló, ősz hős többé nem parancsolt, nem fenyegetődött: hanem könyörgött” (322.).

1829-ben Mednyánszky összegyűjtve is megjelentette elbeszéléseit,¹¹ majd három év múlva magyarul is közzétette őket.¹² Ebben a három Wesselényi-novella három külön cím alatt szerepel: *A Vág melletti sziklakápolna* (99–112.), *A vinnai lakoma* (113–124.), *Mátkásítás* (139–152.). Nem tudni, a két „szabadon fordító” közül melyik magyarította a murányi kalandot, de akármelyik volt, a fordítást közelebb vitte Kisfaludy szövegéhez. Ebből már hiányzik Széchy Mária azonosítása a büszke nővel, így Wesselényi a várúrnő előtt is ismeretlenül jelenhet meg önmaga követének álruhájában, s Mária jellemét nem terheli a Wesselényi további pályafutásában játszott Lady Macbeth-i szerep. Itt Kisfaludy szövegéhez hasonlóan van fölfegyverezve: Kisfaludynál:

„Ércsisak fején, súlyos kard oldalán, melle vaspáncél alá szorítva” (uo.), a II. felv. 9. jelenet szerzői utasításában: „tollas sisakkal, páncélosan, kardosan”; Mednyánszky-nál 1832-ben: „mellyén erős páncél, magosan lobogó tollak fedte rézsisak fején, oldalán erős kard”; a *Taschenbuch*-ban mindössze „acélpáncélt viselt szép testén”. Közelebb került Kisfaludy szövegéhez Wesselényi méltatlankodása az éjféli rettentés jelenetében is. Kisfaludynál: „Asszonyod nagy lelkében, szavában bízván tettem ezen lépést, nem gondolván ily nemtelen árulást. [...] Éltemhez nincs igazsága asszonyodnak: nem harcolni jöttem ezen helyre, orozva gyilkolni nemes lélekhez nem illik” (3. felv. 11. jel.). A *Taschenbuch* szövegében csak ennyi: „Egy hős asszony szavára és írására, vakon bízva merészkedett ide, nem sejtve sötét árulást” (328.). Az 1832-es kiadásban: „Adott szavam szent. Ugyanazért egy bátor szívű asszony adott szavát is annak tartván jöttem ide, nem gyanítván az undok árulást. Asszonyod korántsem szabad éltemmel [...].”

Az 1832-es kiadás előszavában Mednyánszky büszkén hangoztatta: „Több az itteni elbeszélések közül tömegül s ingerül szolgáltak költeményű műveknek” (II.). Az bizonyos, hogy Széchy Mária vonásainak s a szüzés epikus és dramaturgiai elemeinek standardizálásában e második feldolgozás igen nagy szerepet játszott, emellett azonban legalább két német nyelvű műnek „tömegül s ingerül” szolgált.

Mednyánszky sógora, Majláth János 1831-ben Halberstadtban is kiadta *Himfy's auserlesene Liebelieder* című fordítását. Ugyanebben az időben Halberstadtban élt s ez évben már közölni kezdte *Almanach der Novellen und Sagen* című antológiáját Alexander Bronikowski,¹³ és két év múlva közzétette *Die Magyaren* című hétkötetes regényét, amelynek első része a *Die Verlobung zu Murany* [Eljegyzés („Mátkásítás”) Murányban] címet viseli.¹⁴ Ez ott veszi föl a cselekmény szálát, ahol Mednyánszky elejtette: a Wesselényi–Széchy házaspár életének további alakulásánál, az ellenállás szerveződésénél az 1660-as években. Széchy (azaz itt Wesselényi) Mária grófnő már felnőtt lányával szerepel. A regény az 1680-as évekig mutatja be Magyarország történelmi eseményeit, majd egy merész szökelléssel megjelenik Mária Terézia, karján a kis Jóskaival. A derék magyarok „Moriamur pro rege nostro, Maria Theresia!” fölkiáltással üdvözlik. Mária Terézia Pozsonyban fölkeresi az Erzsébet-apácákat, akik között utolsó napjait éli Wesselényi Anna (Zrínyi grófné), most már Euphemia nővér. A történelmi rajz ellenére a regény hősei úgy mozognak és beszélnek, mint a XIX. századi bécsi arisztokraták, magyarságuk különdleges.

Mednyánszky Széchy Máriája ezalatt Bécsben is meghódított egy németül író szerzőt. A birodalmi adminisztráció egy másik tagja, a cseh származású Karl Egon Ebert¹⁵ 1827-ben publikált egy régi cseh mondát a *Taschenbuch*-ban, kapcsolatban állt tehát Mednyánszkyval és Majláthtal, és ismerte a sorozat anyagát. 1865-ben Bécsben hét részes költői beszélyt tett közzé a murányi ka-

landról *Eine Magyarenfrau* címmel. Ez pontosan követi a szüzsé addig kialakult cselekményét. Az I. részben Wesselényi három sikertelen ostrom után elhatározza: okos beszéddel próbálja megoldani azt, amit fegyverrel nem sikerült, s álsruhás követként Murányba indul. A II. rész a két ellenfél összeütközése, vitája. Az addig ismeretlen ellenfél, *Szécsy*, vagyis *Bethlen Irma* leleplezi magát: asszony ő, Bethlen István özvegye, aki azért szövetségese Rákóczinak, mert férjének az barátja volt. Ő csak a legkiválóbbat szolgálja, és Rákóczi jobb ember, mint a császár. Nem adja föl a várat, mert az testesíti meg férjéhez való hűségét és becsületét. Wesselényit ismeri régóta, s valaha lelkesedett is kiválóságáért, most azonban ellenfélnek tekinti. Wesselényi megbabonázva áll. A III. részben Wesselényi találkozást kérő levelet ír,¹⁶ a IV.-ben Irma elolvassa: ez a jelenet (*Irma páncél nélkül*) a maga idejében alighanem éppoly ingerlő volt, mint Gyöngyösi pihenő Máriaja: reggel, az öltözőszobájában ábrázolja a hősnőt, ágyán heverve, amint egykori dadájával beszélget, aki emlékszik rá, hogy Irma valaha szerelmes volt Wesselényibe, s azt tanácsolja, adja föl a világ s önmaga ellen folytatott harcot. Az V. rész Irma válasza: csak a legerősebbnek, legbátrabbnak adja szívét és tiszteletét, aki kiállja a bátorság próbáját. A toronyszobába hívja Wesselényit, hogy Rákóczi pártjára vonja őt. A VI. részben Wesselényi fölmászik a lajtórján, a szobában az örök megragadják, megkötözik. Az utolsó rész a nagy összecsapás: Irma fölszólítja őt, hogy álljon át. Wesselényit sem kérés, sem fenyegetés nem tántorítja meg, fölismeri az erkölcsi kelepécét: „Szerelmet kínálsz árulásért és hűséget hűtlenségért.” Hogy mégse a hóhér végezzen vele, elrejtett törét rántja elő. Irma kicsavarja a kezéből. A körülálló fegyveresek közül előlép egy ősz, s mindnyájuk nevében hűségét igéri Wesselényinek: a férfi, aki becsületéért föláldozva szerelmét, s inkább választja a hóhért, mint az árulást, méltó a követésre. Irma helyesel és könyörög: nem élhet Wesselényi tisztelete és szerelme nélkül. Wesselényi fölemeli a térdelőt: a benne tapasztalt erős lélek egy férfinak boldogsága lehet. Visszaadja az előtte letett fegyvereket, hogy akik eddig el-lene, most érte s királyáért forgassák. Az egy haza fiai váron kívül és belül egyesülnek, s Irma nyugszik hívének kebelén. A történet sem epikumát, sem pszichológiáját, sem eszmeiségét tekintve nem versenyezhet egyetlen másik földolgozással sem, de bájos hungarizmusaival gyönyörködtet: a dajka per-sze Jultsca (lábjegyzetben: „Olvasd: Jultscha”), a hóhér sem lehet más, mint János (lábjegyzetben: „Olvasd: Janosch”), a mű végén pedig a hadfiak „Eljen, eljen” kiáltásra fakadnak. NB. a Murány szót itt mindig három szótagként, *Muraninak* kell olvasni.

Időközben Széchy Mária történetét Magyarországon is számosan földolgozták, anélkül, hogy az alapkonfliktus okozta nehézségekre új megoldást alkalmaztak volna. A Kisfaludy Társaság 1847-ben tett közzé felhívást: „készíttessék költői beszély, melynek tárgya Szécsi Mária”. Ennek nyomán írt epikus költeményt Petőfi, Tompa és Arany, bár egyikük sem bocsátotta pályázatra

művét; beadta a pályázatra *Murány hölgyét* Szász Károly, de nem publikálta.¹⁷ E költők mind megtartották a Kisfaludy-kieszelt alapötletet, az álruhás követséget s az éjfélt rettentést. Közülük csak Petőfi láttatja világosan, hogy a nemek síkján megoldott ellentmondás nem oldja meg a szüzsé alapkonfliktusát,¹⁸ s csupán Tompa volt elég kritikus (vagy rosszkedvű) ahhoz, hogy az ő főúri párja ne nyerje el a boldogságot, bár ez a zavar nála nem a megoldatlan alapkonfliktusból fakad, hanem egy akaratlanul okozott gyilkosságból.¹⁹

A század harmadik harmadában még egy bécsi magyar szerzőt meghihletett Murány hősnője: a bécsi egyetem egykori növendékét, a monarchia külügyi sajtófőnökét, Dóczi Lajost.²⁰ Műve a murányi kalandnak messze a legjobban motivált feldolgozása; igaz, ő annyi előnyt élvezett korábbi szerzőtársai előtt, hogy már kézbe vehette Acsády Ignác életrajzát Széchy Máriáról. Ám ugyancsak gyorsan kellett dolgoznia, mert az 1885-ben megjelent életrajzra hivatkozó dráma előszavát 1885 novemberében keletkezte Bécsben.²¹ A műhöz mellékelt jegyzetek szerint pontosan fölismerte az elődeinek számos nehézséget okozó alapellentmondást: hogy ha Mária parancsnokolja a vár őrségét, akkor bárhogy magyarazzuk, cserbenhagyja politikai szövetségeseit, s ha a szerelemre fogjuk is a változást, akkor is csorba esik Mária szabadságharcos elkötelezettségén, amely pedig a század folyamán egyre erősebbé vált. Dóczi a korábbi feldolgozások hibájának éppen azt látja, hogy bennük Mária „úgy tűnik föl, mint Murány egyedüli ura és az ottani csapatok vezetője”, hiszen ez hozza magával az ellentmondást: „A vár átadása tehát, melyre Mária szerelemből határozza el magát, nem egyéb, mint a politikai meggyőződés és a harci kedv meghajlása a szerelem előtt. Drámai küzdelemre ez alapon nemigen marad tér sem Máriának, sem Wesselényinek. Amint látják s megszeretik egymást, a főkérdés el van döntve, s csak külső akadályok legyőzéséről van szó. Ez is aránylag könnyű dolog, midőn Máriában a vár urát és az őrsereg parancsolóját látjuk. Itt a költői érzés maga is azt súgja, hogy hézagot kell lennie, s hogy e hézagot, ha drámai lefolyását képzeljük ez érdekes történetnek, belső küzdelemnek kell kitöltenie.”²²

Az ő Máriája tehát – Acsády nyomán – „inkább elnyomott, előélete miatt gyanúsított rab volt Murányban”.²³ Rákóczi György csapatait nem is ő, hanem sógora, Illésházy hívta be Murányba²⁴ – ezzel csökken Mária elkötelezettsége Rákóczi iránt. Elkötelezettségét tovább lazítja, hogy sógorai, az álnok Illésházy és a kapzsi Lisztius ki akarják túrni örökrészéből, húgai pedig nem adnak neki támogatást. Már ez is megmentené Wesselényit a számítás látszatától, Dóczi azonban még ezt is megkoronázza egy ötlettel: Széchy Éva, hogy Máriáért bűnös módon gerjedő férjét visszahódítsa, szintén páncélt ölt, s Wesselényi őt nézi Máriának az első találkozáskor. Így elválk egymástól a politika és a szerelem, a gyöngéd segítőkészség, amivel Murány elnyomottját segíteni, az átállással föl szabadítani igyekszik, meg a szerelem, amelyet az igazi Mária iránt az első pillanattól érez, így ő joggal tiltakozik a haszonlesés

vádja ellen.²⁵ Az éjféλι rettentés jelenetétől Dóczi sem tudott megválni, nála is behatol Wesselényi a várba, ám itt nem őt, hanem Máriát fenyegeti halál: Illés-házy Kassáról hazatérve bejut a várba egy más által nem ismert rejtékúton, s megtudja, hogy Mária kezéhez vette az Évára bízott kulcsokat, leitatta az őrséget, megvásárolt harminc embert. Így Mária az életét mentené meg az átállással, ő azonban még a halál árnyékában sem akar pártot cserélni: „Murány tiéd, magam is az leszek. De kardod legyen a magyaré s Rákóczié!” Ahhoz, hogy ez a halálig hűséges Mária elpártoljon Rákóczitól, annyi gazságnak kell kiderülnie Rákócziról, amennyit még Mednyánszky sem állított róla, noha ő is önző és álságos célokkal magyarázta háborúját, amelynek Murány az egyik epizódja volt. Dóczi Rákóczija nemcsak kizárja Máriát Murány birtoklásából az Illés-házy által hozott levélben, de magánlevelében gonosz pletykákat terjesztve róla még női tisztességében is megsérti. Ez már ráveszi Máriát arra, hogy Wesselényi kezébe adja a várat, de hűségét még így is megőrizné.²⁶ Érzelmi megtérését, Wesselényihez való hajlását az idézi elő, hogy Wesselényi a vesztes helyzetű, megrágalmazott Máriának ajánl házasságot, hogy ezzel állítsa helyre hírnevét,²⁷ a király hűségére való térését pedig a király levele, amelyben a király Wesselényi közbenjárására Máriának adja Murányt, Lipszcsét és Balogot.²⁸ A drámát számos cselszövés, félreismerés, álarccosság tarkítja (méltán tartják Dóczi a magyar újromantikus dráma egyik megteremtőjének), ám szerzője ügyesen adott új jelentést a korábbi művekből megőrzött elemeknek, például Wesselényi álrúhás követként nem találkozik Máriával, ott Évát gyújtja lángra. Igen sok részletet mentett át Gyöngyösiből: a halászás jelenetét, az óra-ajándékot, a kötélletrát, a várfal mérését; még az elhíresült ugorkák is megtalálják helyüket, sőt, Wesselényi mellett föltűnik egy István nevű deák, aki Wesselényi támogatásával tanult, s Ovidiust is olvasta. Ez érdekes, de játékos ötlet, hiszen a deákat komikus vonásai miatt aligha tarthatjuk azonosnak Gyöngyösivel.

Ma már nagyon nehéz kikövetkeztetni, vajon mi volt az ebben a szüzsében, ami az egész XIX. századon át ellenállhatatlanul vonzotta az írókat és olvasókat. Az egyik tényező nyilván a benne rejlő romantikus lehetőség, vár, páncél, toronyszoba, éjféλι rettentés. A másik minden bizonnyal a korszak nőeszményétől olyannyira elütő, az előírt nemi szerepet fölrúgó, férfiakkal dacoló asszony, akit a férfi utóbb mégiscsak leigáz. Efféle, a két nemi szerep között ingadozó hölgyalakból épp elég akad a XIX. század irodalmában. De úgy gondolom, a tárgy tartós életéhez hozzájárult a kihívás: hogy benne a hazafiúság és a királyhűség gondolatát újra és újra értelmezni kellett, s talán ez vonzotta a témához a birodalmi adminisztráció tisztviselőit.

1 L. KÁRPÁTI Károly, *A Murányi Vénus a magyar költészetben*, Figyelő, 1877. III. 47–61., 130–139. és Sopron, 1880; ACSÁDY Ignác, *Széchy Mária*, Bp., 1885, (Magyar Történeti Életrajzok) 4.

2 Alexander Bronikowski regényének (*Das Verlobungsfest zu Murány*, lásd később) említése után írja: „Egy másik munka címe: *Wesselényi's Brautfahrt*. Legújabbban az Obentraut-féle ifjúsági könyvtár 3. füzeté *Maria Széchy* címmel elbeszélést közölt.” ACSÁDY, 4. E műveket eddig nem találtam meg.

3 „Minek a sok szavak és a nem kívánt dicséret?” I. felv. 3. jel.

4 „Ily felséges teremést engedj találnom, örök végezet! és vígan belépek azon frigyebe, melyet mindeddig kerültem.” I. felv. 6. jel. Mellel: Budaházy és Kádas személye is jókora változásokat szenvedett el a század folyamán.

5 „Mégis, nem akarva tisztelem szép ellenségemet, és egy titkos érzés szorosban szívemhez csatolja.” II. felv. 1. jel.

6 Az ínség szava „az egész országban váltságért kiáltoz”; „mi szabadon születünk, és ezen szabadságot fenntartani igyekszünk.” II. felv. 10. jel.

7 „Világi éltemet bátran közrebocsátom, de nemem csendes titkát mértékre nem teszem.” II. felv. 10. jel.

8 Mednyánszky Alajos, mednyei és medgyesi, báró (1784–1844): Mednyánszky László és Esterházy Jozefin fia. 1804-től Bécsben állami hivatalnok. 1825-től részt vett a Magyar Tudós Társaság megszervezésében, 1818-tól a magyar iskolaügy modernizálásán dolgozott. 1837-ben Nyitra vármegye főispánja, 1842-ben kincstárnok.

9 Majláth János, székhelyi, gróf (1786–1855): Majláth József és Sándor Anna fia. Író, fordító. Németre és angolra fordította *A falu jegyzőjét* (Lipcse, 1846; London, 1850), *Himfy szerelmeit* (Pest, 1829), magyar verseket, meséket és mondákat közölt németül (*Magyarische Gedichte*, Stuttgart-Tübingen, 1825; *Magyarische Sagen und Märchen*, Brünn, 1825. és uo., 1832). A *Taschenbuch* köteteiben 1824-ig a következő német nyelvű írásokat közölte: *Mária, Magyarország királynője; Id. gróf Ráday Gedeon; A tatárok; Hedvig; Margit, magyarországi királyné; Buda visszavétele 1686-ban*. 1825-től a so-

rozat csak elvétve és csak osztrák szerzőket nevez meg.

10 „nemesebbik önmagának védangyala vele az égbe szállt”, 336.

11 *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit*, Pest, Hartleben, 1829. Ez a kötet friss magyar fordításban megjelent 1983-ban (*Regék és mondák*, Pozsony–Budapest), majd 2004-ben is. Ebben a fordító (nomina sunt odiosa) a murányi várvívásról szóló elbeszélés címét *A leánykérésnek* fordította, aminek különösebb szóval még nem illették a várat meghódítani törekedő Wesselényi és a két házasságot maga mögött tudó Széchy Mária összekelését. A XIX. századi fordító erre a *Mátkásítás* szót alkalmazta.

12 *Elbeszélések, regék s legendák a magyar előkorból*, szabadon ford. NYITSKE Alajos és SZEBÉNYI Pál, Pest, Hartleben, 1832.

13 Alexander Bronikowski (eredeti nevén Alexander Friedrich von Oppeln, 1783, Drezda–1834, Drezda): porosz katonai szolgálatba lépett. 1812-től Lengyelországban katonatiszt, 1815-ben őrnagyként szerelt le. Ezután Varsóban, Drezdában, 1830-tól Halberstadtban élt.

14 Második kiadása: Lipcse, 1844. Megjelent írásai gyűjteményes kiadásában is: *Sammlung neuer Schriften*. 17–23. *Die Magyaren*. 1. Abt. *Das Verlobungsfest zu Murany* [Eljegyzési ünnep Murányban], Lipcse, 1833–1834.

15 Karl Egon Ebert (eredeti nevén Franta Wokrauliczek, 1801, Prága–1882, Prága): apja udvari tanácsos. Bécsben és Prágában tanult. 1848-ban udvari tanácsos, 1853-tól Fürstenburg közigazgatásának vezetője, 1872-ben lovag.

16 „Remélem, hogy lelkedet, a legnagyobb hősré méltó uramhoz és császáromhoz hajlíthatom.”

17 Maga Kárpáti Károly is csupán kéziratban olvashatta, lásd KÁRPÁTI, 1880, 57.

18 „Tudom, mit várhatok pártom híveitől, / De lesz annyi erőm, hogy eltűrjem érted, / S a jövőd tán majd szelidebben ítélt, / S ha le nem mossa is a foltot, mely érhet, / Legalább elfödi, s megbocsát a nőnek”.

19 „Dörögtek az ágyuk, – szilaj zene hangzott, / És mégsem volt látni egy örvendő arcot. / Mária sápadt volt, kedvetlen, elfogult... / Ferenc arca boszus szégyen miatt pirult: [...] / Ördög vigye el az ilyen győzedelmet, /

Morgott hada – melyet a főkötő szerzett; / És a másik szintűgy: mégis csak gyalázat, / Ilyen koldusmódra feladnunk a várat! / S ölelték az új párt boldogság karjai, / De teljességéből hiányzott valami [...]”

20 Dóczi (Dux) Lajos (1845–1919): Dux Mór és Rosenberg Róza fia. Soproni polgárcsaládból származott, Bécsben jogot tanult. A miniszterelnökségen működött, majd 1872-ben Andrássy Gyula külügyminiszterrel költözött Bécsbe. Egész írói munkássága a magyar és a német nyelvű kultúra közti hídverést szolgálta: Arany, Vörösmarty verseit, *Az ember tragédiáját* (bemutató: Hamburg, 1892), népballadákat fordított németre, Arany nyomán szöveget írt Strauss *Pázmán lovag* című operájához. Néhány drámája külföldi színpadokon is sikert aratott.

21 DÓCZI Lajos *Összes művei*, III. Széchy Mária, Bp., é. n. A művet egy Bécs iránt ugyan csak elkötelezett baráti kör emlékének, név szerint Berczik Árpádnak ajánlotta. Németül: Stuttgart, 1891.

22 *I. m.*, 203–204.

23 *I. m.*, 204.

24 Illésházy: „Én tettem ezt, / Noha a vár a Széchy Kataliné / (Ki Lisztiné) s Éván kívül

(ki nőm) / A Széchy Máriaé, aki özvegy – vagy efféle.” (3.)

25 „Haszonlesés! Nevezd úgy – bárha azt, / Hogy férfi csügg erős feltételen, / Hogy célja vonja, mint a bűvölet, / Nem kéne ily csúf néven elnevezni – / De hogyha Máriaét követve csak / Haszonra leskelődöm, tégedet / Mi készit szeretnem? Nem vagy Mária, / Nem váradat vívom, de kezedet.” (114–115.)

26 Wesselényi: „Nincs a kezdedben Rákóczi írása? / Lemondott rólad ő – te róla nem? / Hűséget annak, aki hűtelen?” Mária: „Ha nincs hűség a földön, s Máriaét / Elhagyja minden, ő nem önmagát. / Foglyod vagyok – a király híve nem!” (198.)

27 Wesselényi: „A foglyod én – nagyszívű Mária! / Lám, minden elhagy. Rokonid, barátid, / A fejedelmed – és a várad is. / Csak én vagyok híved. [...] / Légy Wesselényié – és ahogy ő / Tisztel és szeret, szeressen a világ, / És tudja meg, ki Széchy Mária!” (198.) Mária: „Így, ahogy állok, fogva, elhagyottan, / A régi birtoktól megfosztva, rajtam / Új árulás színével? Wesselényi!” (199.)

28 „Most éljen a király! Ki Wesselényit / Úgy szereti, az Mária királya!” (200.)